

7. Книга Скорби Украины: Автономная Республика Крым : мемориальное издание. – Симферополь : Таврида, 2001. – 464 с.
8. Короткова Г. В. К вопросу о работе Чрезвычайных комиссий в Керчи (1944 г.) / Г. В. Короткова // Военно-исторические чтения. – Керчь, 2004. – Вып. 2 : На Керченском плацдарме : к 60-летию освобождения Керчи : сб. науч. статей. – С. 166-183.
9. Короткова Г. В. Оккупационный режим в Керчи в период Великой Отечественной войны и его последствия / Г. В. Короткова // Керчь военная : сб. статей. – Керчь : КИКЗ, 2004. – С. 304-339.
10. Крым в период Великой Отечественной войны. 1941-1945 : сб. документов и материалов / сост.: И. П. Кондранов, А. А. Степанова; отв. ред. М. Р. Акулов. – Симферополь : Таврия, 1973. – 494 с.
11. Максименко М. М. Местные Советы Крыма в послевоенный период (1945-1958 гг.) / М. М. Максименко. – К. : Наукова думка, 1972. – 268 с.
12. Махова З. П. Керчь возрождается / З. П. Махова // Керчь военная : сб. статей. – Керчь : КИКЗ, 2004. – С. 340-348.
13. Мелков Л. А. Керчь: Повесть-хроника в документах, воспоминаниях, письмах участников героической защиты и освобождения города в 1941-1944 гг. / Л. А. Мелков. – М.: Политиздат, 1981. – 199 с. – (Города-герои).
14. Немецкие варвары в Крыму : сб. матер. / под ред. П. А. Чурсина. – Симферополь : Красный Крым, 1944. – 112 с.
15. Реабилитированные историей. Автономная Республика Крым : кн. 2. – Симферополь : АнтикВА, 2006. – 392 с.
16. Сирота Н. А. Так сражалась Керчь. Документальный очерк / Н. А. Сирота. – Симферополь : Таврия, 1976. – 160 с.
17. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: Хроника событий / рук. кол. сост. В. И. Клоков. – К. : Политиздат Украины, 1985. – 618 с.
18. Широкоград А. Битва за Крым : роман-хроника / А. Широкоград. – М. : Астрель; АСТ; Транзиткнига, 2005. – 475 с. (см. № 102).
19. Басов А. В. Крым в Великой Отечественной войне 1941-1945 / А. В. Басов. – М. : Наука, АН СССР, отделение истории, 1987. – 336 с.
20. Михайлов Л. А. Керчь – двадцать шесть веков: История города / Л. А. Михайлов. – Керчь : ООО «Керченская городская типография», 2001. – 495 с.

Білялов С.М.

УДК 94(477.75)

КОРОТКИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ З РАННЬОЇ ІСТОРІЇ КРИМСЬКОГО ХАНАТУ

В середині XV століття на Кримському півострові утворилась могутня держава, яка відіграла велику роль в суспільно-політичному житті Центрально-Східної Європи, зокрема таких країн як Польща, Велике князівство Литовське, Московська держава, Османська Туреччина, князівства Молдова і Валахія – Кримське ханство. Агонізуюча Золота Орда, після розгрому Тимура, почала розпадатися на ряд дрібніших держав (улусів). В результаті цього розпаду, нащадками Чингіз-хана були утворені Сибірський, Узбецький, Казанський, Астраханський та Касимовський улуси. В їх числі був і Кримський улус, утворений Хаджі-Гераям у 1428 році. Хоча остаточно він відділився від Золотої Орди лише у 1443 році.

Крим ніколи не був обділений увагою істориків. Загальновідомо, що першими з них були арабські та античні автори, в тому числі такі відомі й авторитетні, як Геродот і Страбон. Зацікавленість Кримом не згасала і в середньовіччя і в ранньомодерну добу. Історичні долі населення невеликого за розміром півострова представляють собою широке поле діяльності для спеціалістів з історії воєн, економіки, дипломатії, а також для етнографів, філологів, мистецтвознавців. Дослідження формування кримськотатарського етносу і становлення його державності є особливо **актуальними**, так як вони недостатньо досліджені, а кримськотатарський народ є одним з народів нинішньої України і автохтонним населенням Криму.

Метою статті є огляд джерел та літератури, доступних науковцям для вивчення ранньої історії Кримського ханату.

З історії Кримського ханства, яка нероздільно пов'язана з історією України, є багато документів. В «Архіві головному актів давніх у Варшаві» у фондів «Архів коронний у Варшаві» є поряд з «шведським», «молдавським», «козацьким» і «татарським» відділ, в якому містяться надзвичайно цінні джерела з історії дипломатичних відносин Кримського ханства. [1, с. 318 – 365]. Велика кількість документів зберігається в Туреччині. В Стамбулі є два таких архіви: Топ Карі (Топ Капи) та архів Vaşbakanlık (архів Прем'єр-міністра). У Російському державному архіві давніх актів (РГАДА) є цілий фонд 122 Відносини Росії з Кримом. На жаль з цих архівів опубліковано менше двох відсотків документів. [2, с. 442]

Загалом історія Кримського ханства висвітлена в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, але ще далеко не використані всі джерела, а також немає окремої спеціальної праці, присвяченої Кримській державі. Залишається ще багато нерозкритих питань в історії ханату, які потребують більш детального вивчення. Серед них, наприклад, рік приходу до влади Хаджі-Герая. Треба сказати, що перші роки

правління Хаджі-Герая є доволі туманним періодом не тільки зовнішньої політики ханства, а й кримськотатарської історії в цілому. В історіографії ханства представлено кілька дат сходження Хаджі-Герая на престол – від 1426-27 рр. [3, с. 209] до 1449 р. [4, с. 412] Останню дату (як і ту, що приводить в своїй роботі В.В. Каргалов – 1443 р. [5, с. 68]) можна сміливо відкинути, тому що Хаджі-Герай згадується в джерелах вже у 1434 році [6] як учасник міжнародних відносин із чітко визначеним політичним курсом. А дата, яку подав В.Д. Смирнов у своїй роботі, можливо, була короткочасним досягненням влади.

В. Е. Возгрін [7] у своїй праці розглядає внутрішню політику ханства, а також її відносини з такими державами як Османська імперія, Московська держава, Велике князівство Литовське, Шведське королівство та Польська держава. Це перша робота у пострадянському часі, в якій на широкому історичному фоні прослідкована доля кримських татар як нації, так і в рамках самостійної держави. О. Гайворонський [8] у своїй роботі розкриває історичні постаті правителів Кримського ханату XV-XVI століть, їхню боротьбу за самостійність кримськотатарської держави та прагнення кримської правлячої династії успадкувати зверхність над колишніми володіннями Золотої Орди. В. Сирочковський [9] у своїй праці спробував порівняти ступінь впливу чотирьох карачі як на внутрішнє життя Кримського ханства, так і на його зовнішньополітичну діяльність. Взагалі початкову історію ханату можна розглядати крізь призму боротьби хана з родовою аристократією. Адже починаючи від правління першого кримського хана Хаджі-Герая і до початку правління Саадет-Герая (1524-1532), вплив карачі-беїв був сильним і незмінним; це був час, коли карачі-беї перебували в zenіті влади.

Слід зазначити, що як у Радянському Союзі, так і в Україні, проблематика історії ханату, становлення та розвитку державності кримських татар, з огляду на ідеологічну і політичну ситуацію, що склалася на теренах СРСР, розроблялася досить слабо. Всі без виключення великі праці післявоєнного періоду, присвячені кримському середньовіччю, написані ніби “ззовні”, з точки зору російських або європейських істориків. Ці роботи є, м’яко кажучи суб’єктивними. Майже всі радянські праці з історії Кримського ханату, за виключенням незначних робіт, витримані в антиатарському дусі. Причому цей суб’єктивізм проявляється не тільки якісно, а й кількісно. Так у чотирьохтомній праці П. Надінського періоду 1917-1920 років, тобто чотирьох рокам, присвячено 300 сторінок, півстоліття до того – біля 90 сторінок, а п’ятистам рокам історії так званого татаро-турецького періоду (XIII-XVIII ст.) – 38 сторінок. [7, с. 4] І у всіх цих працях використовуються антинаукові терміни на кшталт “кримські хижаки”, “загарбники”, “розбійники”, “агресори”, що є прикладом великодержавницького, шовіністського трактування кримської історії.

У публікаціях, що з’явилися за межами СРСР, здебільшого досліджувалися проблеми ранньої історії Криму та процеси, які відбувалися в Криму в кінці XVIII ст., коли Кримський ханат уже втратив свою незалежність і був анексований Російською імперією.

У 1977 році вийшов у світ періодичний міжнародний журнал *Harvard Ukrainian Studies* при Українському науковому інституті Гарвардського університету. Цей журнал привернув увагу світової науки до україністики, зробив можливим надання світового рівня комплексу гуманітарних і суспільних наук про Україну. Залучення до співпраці вчених зі світовим іменем, таких як професор Чикагського університету Г. Іналджик, професор історії Мічиганського університету А. Фішер та впровадження міждисциплінарного підходу до розв’язання проблем українознавства сприяли тому, що українська проблематика досліджується в більш широкому контексті, на тлі процесів, що відбувалися як у Східній, так і в Західній Європі [10, с. 86 – 91].

Оскільки рання історія Кримського ханства досліджена у світовій історичній науці недостатньо, якщо не сказати поверхово: (такі проблеми, як утворення ханату в XV ст., налагодження відносин між Османською імперією і Кримським ханством після завоювання Криму турками в 1475 році), саме тому кримськотатарська тематика, що з’явилася на сторінках журналу, була своєчасною і необхідною, сприяла посиленню інтересу науковців як до історії Кримського ханату, так і до історії регіону в цілому.

Відносини першого кримського хана Хаджі-Герая зі своїм найближчим сусідом генуезькою Кафою висвітлені в джерелах того часу значно краще, ніж його зовнішні відносини в інших напрямках. Контакти кримських татар з генуезцями зафіксовані, передусім, в адміністративних документах Генуї та її колоній (переписки Кафи з метрополією, донесення окремих осіб, нормативні документи для колоніальної влади). Ці джерела поряд з іншою генуезько-понтійською документацією були опубліковані у 1875 році у виданні Лігурійського товариства вітчизняної історії. [6] На російську мову ця велика праця повністю не перекладалась. Також зберігся щоденник генуезького хроніста Андре Гатарі, виданий у 1903 році італійським істориком Каджіоло. Його розповідь про кримські події приведена у праці Л. П. Коллі. [11, С.110-120].

Джерела та література:

1. Мицик Ю. Регести документів татарського відділу „Архіву коронного у Варшаві” (кінець XVI – XVII ст.) / Ю. Мицик // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – К., 2002. – Вип. 2.
2. Документи російських архівів з історії України / упоряд.: Л. Войтович, Л. Заборовський, Я. Ісаєвич, Ф. Сисин, А. Турилов, Б. Флоря. – Т. 1: Документи до історії запорозького козацтва. – Львів, 1998.
3. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством оттоманской Порты до начала XVIII века / В. Д. Смирнов. – СПб., 1887.
4. Греков Б. Д. Золотая Орда и ее падение / Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский. – М., 1950.
5. Каргалов В. В. Конец ордынского ига / В. В. Каргалов. – М., 1980.

6. Гайворонский А. К вопросу об отношениях Крымского ханства и генуезской Кафы / А. Гайворонский // Qasevet. – 2002. – № 1 (29).
7. Возгрин В. Исторические судьбы крымских татар / В. Возгрин. – М., 1992.
8. Гайворонский О. Повелители двух материков : т. I / О. Гайворонский. – К., Бахчисарай, 2007.
9. Сыроечковский В. Е. Мухаммед-Герай и его вассалы / В. Е. Сыроечковский // Ученые записки МГУ. – 1940.
10. Маврина О. С. До проблеми дослідження історії Кримського ханату кінця XV – XVI ст. / О. С. Маврина // Східний світ. – 2004. – № 1.
11. Колли Л. П. Хаджи Гирей и его политика. Взгляд на сношения Кафы с татарами в XV в. / Л. П. Колли // ИТУАК. – 1915. – № 50.

Сичная А.В.

УДК 93:376.7+061.22[(495)+(477)]

ГРЕЧЕСКАЯ ДИАСПОРА КАК ФАКТОР ГРЕКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ В 1990-Х ГОДАХ

Исторически сложилось, что греческая диаспора в Украине является одной из наиболее древних, организованных и влиятельных. В мире греческая диаспора занимает шестое место среди крупных исторических диаспор. В Украине греки одно из самых многочисленных и представительных сообществ. Вопрос о численности греческого населения в Украине является сложным, в силу того, что в советский период развития украинского государства в соответствии с данными Всесоюзной переписи 1989 года 88% греков назвали родным языком русский и только 2,9 % населения – греческий. Еще одной из возможных причин снижения численности греческого населения с 98,6 тыс. в 1989 году до 91,5 тыс. в 2001 году стал процесс репатриации греков.

По данным всеукраинской переписи населения 2001 года численность греков в Украине составила 91,5 тыс. человек по отношению к 1989 году (98,6 тыс.)¹, занимая 12 место вслед за украинцами, русскими, белорусами, молдаванами, крымскими татарами, болгарам, венграм, румынами, поляками, евреями и армянами. В конце рассматриваемого периода прослеживается незначительное снижение количества греческого населения в Украине. Представители греческого населения Украины наиболее широко представлены в Донецкой области, где проживает 80% всех греков Украины. К концу рассматриваемого периода по данным всеукраинской переписи населения за 2001 год в Донецкой области численность греческого населения составила 77,5 тыс. человек².

В Автономной Республике Крым на 2001 год греческая диаспора насчитывала 2,8 тыс. человек, заняв 13 место среди всех народностей полуострова. В данной области численность греков с 1989 года в процентном соотношении осталась неизменной (0,1 %)³.

До обретения независимости Украины греческая диаспоральная часть населения выступала как объект внешней политики Греции и Украины, но начиная с 1990-х годов, увеличивается субъектность греческой диаспоры во внешнеполитических отношениях Греческой Республики и Украины. Представители греческого населения активно участвовали как в культурной, так и экономико-политической жизни украинского государства, что способствовало активизации сохранения их этнических черт и передачи их будущим поколениям.

Исходя из вышеизложенного, в данной статье предпринята попытка изучить влияние греческой диаспоры на греко-украинские отношения в сфере культуры и образования в 1990-е годы, как одного из факторов внешней политики Греческой Республики наряду с экономическим, политическим, религиозным и военным факторами отношений между странами.

Автором выдвигается рабочая гипотеза о том, что диаспора, как один из составляющих компонентов культурного фактора внешней политики Греческой Республики, в дополнении к экономическому, политическому, военному факторам, оказывала влияние на развитие международных связей между Грецией и Украиной. В эти годы представители диаспор являются бизнесменами или занимают должности директоров крупных экономических предприятий. В сфере политики представители избираются депутатами правящей, либо имеющей крупный авторитет в украинском обществе партии, таких как Партия Регионов и Блок Владимира Литвина, среди них можно выделить Джарты Василия Георгиевича, депутата Верховной Рады Автономной Республики Крым 5-го созыва, Васильева Геннадия Андреевича, члена депутатской фракции Партии регионов в Верховном Совете Украины, Нусенкиса Виктора Леонидовича, совладелец и главы концерна «Энерго», крупнейший церковный меценат.

Актуальность исследования заключается в том, что рост миграции и консолидация населения в сообществе в 1990-е годы вызвали интерес мировой общественности к «диаспоризации мира» как к

¹ Тархов С. А. Население Украины: итоги переписи 2001 : [Электронный ресурс] / С. А. Тархов. – Режим доступа : <http://www.geo.1september.ru/2003/43/4.htm>.

² Державний комітет статистики України. Всеукраїнський перепис населення 2001 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.2001.ukrensus.gov.ua/results/general/nationality>.

³ Главное управление статистики АР Крым. Перепись населения 2001 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sf.ukrstat.gov.ua/perepis.htm#_trud.